

УДК 340.132.3

О.В. ПУШНЯК, канд. юрид. наук, Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ДІЯ В ЧАСІ НОРМ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ

Ключові слова: дія в часі норм міжнародних договорів, набуття чинності міжнародно-правовим договором, припинення чинності міжнародно-правовим договором, зворотна дія міжнародно-правового договору, тимчасове застосування міжнародного договору

Конституція України у ст.9 проголошує, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Аналіз положень Основного закону та Закону України № 1906–IV від 29.06.2004 р. «Про міжнародні договори» вказує на високе місце зазначених договорів у ієрархії джерел права України. Це зумовлює актуальність уважного вивчення питань дії в часі норм, закріплених у цій категорії міжнародно-правових договорів.

Зазначені питання на загальнотеоретичному рівні достатньо висвітлені в юридичній науці, зокрема у працях С.Н. Іванова, Р.А. Каламкаряна, М.А. Капустіної, А.Н. Талалаєва, І.І. Лукашука та інших науковців, проте потребують свого подальшого розвитку та конкретизації. У зв'язку із цим, метою статті є виявлення загальних підходів до визначення дії в часі міжнародних договірних норм, в тому числі меж їхньої календарної та фактичної темпоральності дії, враховуючи два аспекти дії міжнародного права – міжнародний та внутрішній.

Передусім вирішення питання про календарну чинність міжнародного договору потребує звернення до Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. (набула чинності для України 13.06.1986 р. (у складі СРСР)). Цей міжнародний документ у ст.24 встановлює, що договір набирає чинності в порядку і в дату, передбачені в самому дого-

ворі або погоджені між державами, які брали участь у переговорах. При відсутності такого положення або домовленості договір набирає чинності, як тільки буде виражено згоду всіх держав, які брали участь у переговорах, на обов'язковість для них договору. Якщо згода держави на обов'язковість для неї договору виражається в якусь дату після набрання договором чинності, то договір набирає чинності для цієї держави в цю дату, якщо в договорі не передбачається інше (одні й ті самі міжнародно-договірні норми можуть набувати чинності для основних держав-учасниць та для окремої держави в подальшому в різний час). Крім того, у статтях 24, 25 цього документа передбачається можливість тимчасового застосування деяких чи усіх положень договору з моменту підписання тексту договору ще до набрання ним чинності. При цьому слід мати на увазі, що конвенція визначає правила набуття чинності міжнародними договорами тільки в міждержавних відносинах і не регулює порядок введення їх в дію на територіях відповідних держав.

Таким чином, дія міжнародного договору взагалі та щодо окремої держави зокрема пов'язана з моментом, коли державою (державами) висловлена остаточна згода на набуття для неї чинності цим договором. Така згода відповідно до ст.11 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. та ст.8 Закону України «Про міжнародні договори України» може надаватися такими шляхами: через підписання, обмін документами, що становлять договір, ратифікацію, затвердження, прийняття договору, приєднання до договору й іншим шляхом, про який домовилися сторони.

У контексті договорів, зазначених у ст.9 Конституції України, йдеться про набуття обов'язковості для нашої держави шляхом видання Закону про ратифікацію, приєднання чи прийняття договору (статті 9, 13 Закону України «Про міжнародні договори України»). При цьому закон про надання згоди на обов'язковість міжнародного договору виконує подвійну функцію: 1) зовнішню – держа-

ва висловлює згоду на обов'язковість для неї договору в міжнародних відносинах, 2) внутрішню – нормам міжнародного договору надається внутрішньодержавна чинність [1, с.115].

Для подальшого дослідження необхідно зробити зауваження, що серед різних точок зору в дискусії щодо правової природи норм міжнародного права, інкорпорованих до національного, найбільш вираженою бачиться позиція, згідно з якою акти ратифікації не перетворюють норми міжнародного договору на внутрішньодержавні, а надають договірним нормам внутрішньодержавну юридичну силу [1, с.112–115; 2, с.164].

У юридичній літературі зазначають, що особливістю тієї частини міжнародних договорів, які є складовою національного права, є те що їх норми не трансформуються в нові, суто національні норми, а реалізуються самостійно (хоча, зрозуміло, і у системі внутрішньоправових норм, відповідно до власних принципів і цілей правової системи країни). Ця частина законодавства не може змінюватися в односторонньому порядку як звичайний закон [3, с.43]. Наведена думка також підтверджена фактом залежності чинності норм цього джерела права у внутрішньому правопорядку від їх чинності у зовнішньому міжнародному [4, с.43].

Початком внутрішньодержавної дії договору в часі є момент, з якого він стає обов'язковим для суб'єктів внутрішнього права. Виходячи зі ст.9 Конституції України, цим моментом є входження норм міжнародного договору до складу національного законодавства, що прив'язане до двох юридичних фактів: чинності міжнародного договору, надання Верховною Радою України згоди на обов'язковість такого договору. При цьому момент набуття чинності законом про надання згоди на обов'язковість і момент набуття чинності договором для України не завжди збігаються в часі. Наприклад, договір може стати обов'язковим для України пізніше – після дотримання передбачених ним відповідних процедур (передачі ратифікаційних грамот іншим сторонам тощо) або зі впливом певного строку після цього.

Важливе значення для встановлення моменту набуття чинності міжнародним договором у внутрішньому правопорядку має факт його офіційного оприлюднення. Чинний Закон № 1906–IV від 29.06.2004 р. «Про міжнародні договори України» розв'язав проблему оприлюднення міжнародних договорів, вказавши, що текст міжнародного договору є невід'ємною частиною закону про його ратифікацію (прийняття чи приєднання до нього). Отже, тепер той міжнародний договір, який претендує на те, щоб стати частиною національного законодавства, доводиться до відома адресатів разом із законом про надання згоди на його обов'язковість. Раніше, до введення в дію нового закону, вимога офіційного оприлюднення виконувалася неналежним чином. Проте договір не може бути формально обов'язковим для його адресатів і при цьому не доведеним до їх відома: до отримання офіційно опублікованих дублікатів цього документа немає реальної можливості ознайомлення з його змістом, а отже і реалізації його норм у внутрішніх правовідносинах. Як зазначав ще Ф.Ф. Мартенс, не оприлюднення договору може бути рівнозначним його невиконанню [5, с.411].

Дія в часі норм міжнародного договору, порівняно з нормами внутрішнього законодавства, має певну особливість – стосовно них ст.25 Віденської конвенції 1969 р. передбачає можливість тимчасового застосування. Про можливість тимчасового застосування згадано і у ст.27 Закону № 1906–IV. Це означає, що договір або його частина можуть діяти до того, як сторони договору вчинять всі дії, необхідні для набуття цим договором чинності, передбачені внутрішнім законодавством кожної держави [6, с.129]. Тимчасове застосування допускається, якщо це передбачається самим договором, або якщо держави, які брали участь у переговорах, домовилися про це в якийсь інший спосіб. У міжнародних договорах України часто встановлюється тимчасове застосування їх норм. Це має місце, зокрема, в Угоді про створення зони вільної торгівлі від 15.04.1994 р., Угоді про спри-

яння в створенні і розвитку виробничих, комерційних, кредитно-фінансових, страхових і змішаних транснаціональних об'єднань від 15.04.1994 р., Угоді про міжнародні автомобільні перевезення між Урядом України та Урядом Королівства Іспанія від 16.06.1995 р. та в інших міжнародних договорах. Тимчасове застосування окремих договірних положень передбачене ст.486 проекту Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони.

Юридична сутність цього явища до кінця не з'ясована. З одного боку, конвенція оперує саме терміном «тимчасове застосування», який замінив термін «тимчасове набуття чинності» у початковому варіанті проекту конвенції. З іншого боку, досить поширеним є розуміння цього явища як дії (чинності) міжнародного договору. Так, С.Н. Іванов зазначає, що терміни «тимчасове застосування», «тимчасове набуття чинності», «тимчасове введення в дію», «дія на тимчасовій основі» і т.п. означають одне – дію, застосування договору до остаточного набуття ним чинності. При цьому строк дії договору доцільно рахувати з дати тимчасового його застосування [7, с.12]. А.Н. Талалаєв же навпаки підкреслює, що договір не може набути чинності двічі, просте застосування договору не можна ототожнювати з набуттям ним чинності, застосування міжнародного договору і набуття ним чинності є самостійними поняттями [8, с.35–36]. Як далі він вказує, принцип *Pacta sunt servanda* поширюється і на тимчасово застосовувані договори (хоча пропозиції щодо включення цього положення до тексту Віденської конвенції в ході конференції були відхилені) [8, с.36]. У будь-якому випадку, як вказує С.Н. Іванов, тимчасово застосовуваний договір не може породжувати юридичних наслідків, володіє юридичною значущістю [7, с.4].

Таким чином, можна зробити висновок, що в розглянутому випадку договір стає обов'язковим у міждержавних відносинах у відповідній частині, на нього поширюється принцип *Pacta sunt servanda*.

Як вже було зазначено, реалізація міжнародних договірних норм відбувається й у внутрішніх відносинах, від чого значно залежить дотримання міжнародних зобов'язань державою, що підписала відповідний договір. Це повною мірою стосується і договорів, щодо яких встановлене тимчасове застосування [9, с.87]. В умовах України щодо внутрішньодержавної чинності таких договорів виникають певні перешкоди. Так, виходячи зі ст.9 Конституції України, ч.2 ст.19 Закону «Про міжнародні договори України», можна стверджувати, що такі договори не є частиною законодавства, а отже не можуть бути підставою виникнення прав і обов'язків суб'єктів національного права, оскільки згода на їх обов'язковість Верховною Радою ще не висловлена. У разі, якщо договір є тимчасово чинним для України з моменту підписання, ще однією проблемою є можлива відсутність офіційного опублікування, у зв'язку з чим ускладнюється або й унеможливується дія положень такого договору стосовно внутрішніх відносин.

При визначенні дії в часі цієї категорії договорів також має враховуватися той факт, що у внутрішньому правопорядку безпосередньо можуть застосовуватися лише ті договори, які не суперечать Конституції України.

Загалом же, як зазначають у науковій літературі, положення самого договору або окрема угода сторін про тимчасове застосування не потребують санкції держави і набувають чинності негайно, юридична сила цього рішення не залежить від того чи набрав чинності сам договір [6, с.130]. Часто між підписанням договору і його ратифікацією, а тим більше набранням ним чинності проходить досить великий проміжок часу. Наприклад, Угода про створення зони вільної торгівлі підписана 15.04.1994 р., а набула чинності для України 15.12.1999 р., Протокол про внесення змін і доповнень до Правил визначення походження товарів країн, що розвиваються, при наданні тарифних преференцій у рамках Загальної системи преференцій, передбачених Угодою про Правила визначення походження товарів країн, що розвиваються, при наданні

тарифних преференцій у рамках Загальної системи преференцій від 12.04.1996 р. підписано 07.10.2002 р., а ратифіковано 04.02.2004 р. Угода про міжнародні автомобільні перевезення між Урядом України та Урядом Королівства Іспанія прийнята 16.06.1995 р., датою її ратифікації з боку України є 10.02.2000 р.

У такий спосіб подібні договори набувають фактичної чинності без урахування правил національного законодавства про надання згоди на обов'язковість, опублікування, що створює можливості для зловживань. При цьому припинити таку тимчасову дію можна лише на підставах, передбачених Віденською конвенцією 1969 р. Йдеться про ч. 2 ст.25 конвенції, яка передбачає: якщо в договорі не передбачається інше або держави, які брали участь у переговорах, не домовилися про інше, тимчасове застосування договору або частини договору щодо держави припиняється, коли ця держава повідомить інші держави, між якими тимчасово застосовується договір, про свій намір не стати учасником договору. Також указується, що оскільки на тимчасове застосування договору поширюється принцип *pacta sunt servanda* та положення Віденської конвенції, скасувати таку дію міжнародного договору можна лише з підстав недійсності, визначених цією конвенцією. Одностороння відмова від обов'язковості такого договору неможлива [6, с.130–131]. Для запобігання можливим зловживанням потрібно включити до Закону «Про міжнародні договори України» відповідні правила тимчасового застосування міжнародних договорів, установити обов'язковість офіційного опублікування таких договорів, визначити максимальний строк тимчасового застосування, а також види міжнародних договорів України, які можуть застосовуватися тимчасово, у тому числі й у внутрішніх відносинах нашої держави.

Що стосується припинення чинності міжнародно-договірними нормами, то загальними підставами його є: закінчення строку дії; набуття чинності новим договором, що замінює старий; вихід з договору в установленому порядку (існує позиція, що такою підста-

вою також є вихід з договору критичної кількості учасників); істотне порушення договору в передбачених міжнародним правом випадках, визнання недійсності внаслідок невідповідності *jus cogens* та деякі інші підстави, визначені міжнародним правом, зокрема Віденською конвенцією про право міжнародних договорів 1969 р. [10, с.119–120].

Окрім того, договір може бути не припинений, а лише зупинений з різних підстав, передбачених, зокрема, згаданою конвенцією.

З'ясувавши межі календарної дії норм міжнародного договору, перейдемо до розгляду їхньої фактичної дії.

У сучасній юридичній літературі найбільш дослідженим є питання неретроактивності міжнародних договорів. Найпоширенішою точкою зору при цьому є визнання загального принципу, відповідно до якого договори не мають зворотної дії – як елементарного принципу логіки і справедливості [11, с.15]. Цей принцип прямо закріплений, зокрема, у ст.28 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. та відображений у міжнародній судовій і арбітражній практиці. Так, ще до закріплення загальновизнаного принципу міжнародного права про неретроактивність у згаданій конвенції міжнародні судові установи неодноразово враховували його при вирішенні спорів, які виникали з питань застосування в часі норм міжнародних угод [11, с.12–13]. Без розглядуваного принципу, зазначає Р.А. Каламкарян, вся система договірної права була б позбавлена своєї ефективності в плані підтримання стабільних і довірчих відносин між державами.

За своєю юридичною природою принцип неретроактивності міжнародних договорів є загальним принципом права (у розумінні п.1 «с» ст.38 Статуту Міжнародного Суду ООН) [11, с.20–21]. Він був сприйнятий з національного права, тому його зміст не відрізняється від змісту аналогічного принципу національного права. Так, ст.28 конвенції закріплює: «Якщо інший намір не впливає з договору або не встановлений в інший спосіб, то положення договору не є обов'язковими для учас-

ника договору щодо будь-якої дії чи факту, які мали місце до дати набрання договором чинності для зазначеного учасника, або щодо будь-якої ситуації, яка перестала існувати до цієї дати». На нашу думку, таке формулювання статті визначає питання дії міжнародного договору як на одномоментні юридичні явища (якими можуть бути певні короточасні дії чи факти), так і на тривалі (такі, наприклад, як ситуація чи правовідносини, що тривають більше однієї доби). Як зазначають у науковій літературі, «договір не застосовується до актів чи фактів, які закінчилися, або до ситуацій, які перестали існувати до дати набуття чинності договором». Слід зазначити, що таке визначення зворотної дії норми права близьке до викладеного у абз.1 п.4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2001 від 05.04.2001 р. у справі про податки («під принципом незворотності дії в часі нормативно-правових актів мається на увазі, що дія останніх не може поширюватися на правовідносини, які виникли й закінчилися до набрання ним чинності»).

Водночас, у питанні неретроактивності велика роль відведена і конкретному регулюванню цих питань учасниками міжнародних договорів, що ґрунтується на положенні ст.28 згаданої конвенції, яка надає сторонам можливість без будь-яких обмежень відступити від розглядуваного загального принципу при укладенні договору.

Як видно з тексту наведеної статті, допускається надання зворотної дії цілому договору або окремим його положенням. Це може бути закріплено в явній формі в тексті договору, а може бути встановлено з сутності договору, впливати з нього без наявності спеціальної вказівки з цього приводу в самому договорі. Так, приміром, у міжнародній юридичній науці та судовій практиці загальновізнано, що угоди про тлумачення основного договору завжди мають зворотну дію без прямої вказівки на це.

Водночас слушно зазначається, що не слід розглядати як прояв зворотної дії договору виникнення в відповідних держав з моменту

його підписання обов'язку (зафіксованого в ст.18 конвенції) не позбавляти договір його об'єкта і цілі, а також застосування зі вказаного моменту заключних положень договору (зокрема щодо вираження згоди держав на обов'язковість для них договору, порядку або дати набрання договором чинності тощо). В обох зазначених випадках відповідні права й обов'язки виникають не в силу міжнародного договору, який ще не є чинним, а в силу звичаєвих норм, що знайшли своє закріплення у статтях 18, 24 конвенції. Положення цих статей пов'язують відповідні юридичні наслідки з юридичним фактом підписання договору і зовсім не означають зворотню дію останнього [5, с.37; 7, с.10–11; 11, с.19–20]. Напевно не можна сприймати як зворотню дію і тимчасове застосування договору до набрання ним чинності, оскільки в цій ситуації має місце пряма дія приписів такого договору.

Цікавим є особливий випадок, пов'язаний із дією Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р. У науковій літературі на підставі міжнародних документів та практики їх застосування вказують на можливість зворотної дії цієї Конвенції. На обґрунтування цієї позиції посиляються на такі аргументи. Стаття 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, хоча і забороняє визнавати особу винною у вчиненні кримінального правопорушення на підставі діяння, що на час його вчинення не було криміналізованим у національному чи міжнародному праві, наголошує, що вона не є перешкодою для судового розгляду, а також для покарання будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення становила кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями. Консультативний висновок ООН від 28.05.1951 р. щодо застережень до Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього наголошує: «Принципи, на яких ґрунтується Конвенція, є принципами, визнаними цивілізованими націями як обов'язкові для держав навіть за відсутності будь-яких

конвенційних положень». А як вказав Верховний Суд Ізраїлю у справі А. Ейхмана, ані Конвенція 1948 р., ані резолюція 96(1) Генеральної Асамблеї ООН 1946 р. «Злочин геноциду» не створюють нового злочину, а закріплюють існуючий. Проте, слід зауважити, існує й інше бачення цього питання, відповідно до якого Конвенція 1948 року не може отримати таким чином зворотну дію [12, с.24–26].

Віденською конвенцією про право міжнародних договорів 1969 р. вирішене й питання дії в часі її власних норм. Йдеться про ст.4, яка вказує, що «без шкоди для застосування будь-яких норм, викладених у цій Конвенції, під дію яких підпадали б договори на підставі міжнародного права, незалежно від Конвенції, вона застосовується тільки до договорів, укладених державами після набрання нею чинності щодо цих держав». Шляхом порівняння цієї статті зі ст.28 цього ж документа приходимо до висновку, що обмеження, накладені на дію в часі норм самої Конвенції, є більшими порівняно з обмеженнями на дію в часі інших договірних норм. Вважаємо, що ст.4 Конвенції встановлює заборону не тільки зворотної, але й негайної дії її норм. Це впливає з того, що вона не може поширюватися на договори, які укладені до набуття нею чинності й тривають після цього моменту. Зворотна ж дія, в формулюванні ст.28 Конвенції, означає поширення дії приписів договору лише на все те, що було здійснено, завершено до набуття нею чинності. Стаття 28 Конвенції, за загальним правилом, не забороняє поширення дії норм певного міжнародного договору на те, що хоча й виникло до моменту набуття ним чинності, але продовжує існувати після цього.

Як уже було вказано, міжнародному договору може бути надана зворотна сила. Це обумовлює питання про те, чи має такий договір ретроактивну дію щодо правовідносин за участю суб'єктів внутрішнього права України після того, як він стає обов'язковим усередині держави. Це досить складне питання, яке може мати неоднозначне вирішення.

З одного боку, відповідно до ч.1 ст.19 Закону України «Про міжнародні договори України» останні повинні застосовуватися в порядку, передбаченому для національного законодавства. Останнє складається з нормативно-правових актів, які відповідно до ст.58 Конституції України не можуть мати зворотної дії за винятком, установленим цією ж статтею (з урахуванням розглянутого вище її тлумачення Конституційним Судом України). З цього можна зробити висновок, що в силу ч.1 ст.19 зазначеного Закону норми міжнародних договорів не можуть мати зворотної дії на внутрішні правовідносини, навіть якщо в міжнародному праві вони такою дією володіють (за винятком випадку, коли, по-перше, договір стосується прав і обов'язків лише юридичних осіб і, по-друге, зворотна дія прямо визначена положеннями договору – виходячи з правової позиції, сформульованої в абз.4 п.3 мотивувальної частини Рішення № 1-рп/99 від 09.02.1999 р. у справі про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів). До речі, застосування міжнародно-договірних норм зі зворотною дією поставлене у залежність від національно-правового регулювання і в аргументації Верховного Суду Ізраїлю у вищезгаданій справі А. Ейхмана [13].

З іншого боку, можливий й інший висновок: міжнародний договір в будь-якому разі зберігає зворотну дію, коли він стає частиною національного законодавства України. Це впливає з принципу *pacta sunt servanda* та ч.2 ст.19 Закону «Про міжнародні договори», яка встановлює пріоритет норм міжнародного договору в разі їх розбіжності з нормами національного права. Норма ч.1 ст.19 Закону щодо порядку застосування міжнародних договорів володіє меншою юридичною силою порівняно з нормами Конвенції, яка встановлює можливість зворотної дії норм договору. У той час Конституція України, якій повинні відповідати її міжнародні договори, містить заборону зворотної дії лише щодо такого виду джерел права як нормативно-правові акти.

Враховуючи вітчизняне регулювання цих питань, правильнішим бачиться саме останній варіант розв'язання проблеми. По-іншому ж вона може бути вирішена після внесення відповідних змін до Конституції України. Єдиним винятком за такого підходу, напевно, є обмеження, які накладають імперативні норми Конституції. Йдеться про ч.2 ст.58 Конституції України, яка закріплює принцип *nullum crimen sine lege*, сформульований таким безальтернативним чином, що не допускає жодних винятків (в умовах, коли єдиним джерелом кримінального законодавства є Кримінальний Кодекс) [12, с.24–26].

Підбиваючи підсумки, варто ще раз звернути увагу на таке. У сфері міжнародного права існує специфічне поняття тимчасового застосування міжнародного договору, яке не тотожне поняттю набуття чинності міжнародним договором, хоча наслідки явищ, які позначаються цими поняттями багато в чому збігаються, у зв'язку із чим фактично йдеться про набуття чинності договором. Це породжує певні суперечності в аспекті внутрішньодержавної чинності такого договору в Україні.

Можна констатувати відсутність в нашій державі механізму внутрішньої імплементації норм тимчасово застосовуваних договорів, що ускладнює або й унеможливує їх реалізацію у внутрішньодержавних відносинах. Для подолання відповідних проблем слід установити в законодавстві правила тимчасового застосування міжнародних договорів, обов'язковість їх офіційного опублікування, як передумови застосування, визначити максимальний строк такого застосування, а також види міжнародних договорів України, які можуть застосовуватися тимчасово, у тому числі й у внутрішніх відносинах нашої держави.

Тимчасове застосування договорів не є проявом зворотної дії, а є лише їх прямим застосуванням як фактично чинних.

Зворотна дія норм міжнародного договору розуміється як їхня дія в часі, що поширюється на акти чи факти, які закінчилися, або на ситуації, які перестали існувати до дати набуття чинності таким договором.

Зворотна дія, надана нормам міжнародних договорів, зберігається за ними у більшості випадків і після їх входження до складу національного законодавства, при цьому вона не підпадає під заборону, установлену ч.1 ст.58 Конституції України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аметистов Э. М. Международное право и труд: Факторы имплементации международных норм о труде : монография / Э. М. Аметистов. – М. : Междунар. отношения, 1982. – 272 с.
2. Талалаев А. Н. Право международных договоров: Общие вопросы : монография / А. Н. Талалаев. – М. : Международные отношения, 1980. – 312 с.
3. Селівон М. Гармонізація положень національного законодавства з нормами міжнародного права та їх застосування в практиці конституційного Суду України / М. Селівон // Вісник Конституційного Суду України. – 2003. – № 3. – С. 36–43.
4. Третьяков Д. Деякі питання застосування норм міжнародних договорів в Україні / Д. Третьяков // Український часопис міжнародного права. – 2002. – № 3. – С. 38–43.
5. Мартенс Ф. Ф. Современное международное право цивилизованных народов : в 2 т. / Ф. Ф. Мартенс. – СПб. : Тип А. Бенке, 1888. – Т. 2. – 575 с.
6. Лукашук И. И. Международное право. Общая часть. / И. И. Лукашук. – М. : Изд-во БЕК, 1997. – 371 с.
7. Иванов С. Н. Действие во времени международных договоров и договорных норм : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.11: Н. и. / С. Н. Иванов. – Свердловск, 1982. – 16 с.
8. Талалаев А. Н. Право международных договоров: Действие и применение договоров : монография / А. Н. Талалаев. – М. : Международные отношения, 1985. – 296 с.
9. Бахрах Д. Н. Действие норм права во времени: Теория, законодательство, судебная практика : монография / Д. Н. Бахрах. – М. : Норма, 2004. – 224 с.

10. Кибальник А. Г. Современное международное уголовное право : монография / А. Г. Кибальник. – М. : Волтерс Клувер, 2010. – 304 с.

11. Каламкарян Р. А. Фактор времени в праве международных договоров / Р. А. Каламкарян. – М. : Наука, 1989. – 176 с.

12. Захаров Є. Чи можна кваліфікувати

Голодомор 1932–1933 років в Україні та на Кубані як геноцид? : монографія / Є. Захаров. – Х. : Харк. правозахисна група, 2008. – 48 с.

13. Мошенская Н. В. Проблемы ответственности за геноцид : дип. работа / Н. В. Мошенская. – М., 2003 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.genocide.ru/lib/moshenskaya/2-3.htm>.

Пушняк О. В. Дія в часі норм міжнародних договорів / О. В. Пушняк // Форум права. – 2013. – № 4. – С. 322–329 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_56.pdf

Проаналізовано загальні засади дії в часі норм міжнародно-правових договорів. Розглянуто межі календарної та фактичної темпоральної дії зазначених норм. Дослідження проведено з огляду на наявність у норми міжнародно-правового договору двох аспектів дії – міжнародного та внутрішнього.

Пушняк О.В. Действие во времени норм международных договоров

Проанализированы общие принципы действия во времени норм международно-правовых договоров. Рассмотрены пределы календарного и фактического темпорального действия упомянутых норм. Исследование проведено, основываясь на наличии у нормы международно-правового договора двух аспектов действия – международного и внутреннего.

Pushniak O.V. The Operation in Time of Rules of International Agreements

The article analyses general principles of operation in time of rules of international agreements. It highlights the boundaries of calendar and factual temporal operation of the above mentioned rules. The research has been conducted basing on the two aspects of the operation of rules of international agreements – international and internal.